

מאת יהודה בן-צור

מהפלי"ם לישרות הימי' ניתוק הפלי"ם מהפלמ"ח - מרץ-אפריל 1948

החלטת 'כ"ט בנובמבר' בדבר חלוקת הארץ לשתי מדינות, שהערבים סירבו לקבלה - ובכך נפתחה למעשה מלחמת העצמאות - הוותה מבחינת הפלי"ם נקודת ציון להעתקת המאבק המזוין בבריטים להערכות ללחימה בציי מדינות ערב השכנות. קודם לכן, עוד ביוני 47 הנחה ד. ב-ג, מחזיק תיק הבטחון בסוכנות היהודית: **"בחיל המחץ [הכוונה לפלמ"ח] יש לשכלל ולהרחיב את מחלקת הימאים** [על אף שבאותה עת המחלקה הימית הייתה כבר פלוגה, שנודעה בשם פלי"ם]¹. הלחימה שנכפתה על הישוב היהודי, החישה את תהליך הגיוס ואכן, במהלך דצמבר-ינואר 48 הוכפל כוחו של הפלי"ם והגיע ל- 368 אנשים. בתקופה זו היה **סמך ינאי** מפקד הפלי"ם², אך בעקבות טבח שערכו הפועלים הערביים בחבריהם היהודים בבית הזיקוק בחיפה בסוף דצמ' 1947, הוקמה פלוגה נוספת, 'פלוגת הנמל', בפקודו של **יוחאי בן-נון**, בכפיפות ישירה למג"ד.

כוונת מטה הפלמ"ח, על דעת 'הפיקוד העליון' של 'ההגנה', היתה **"להגיע לגדוד בן 700 איש... עם ספינות הדיג 'דרום-אפריקה'... ו'חנה סנש' על מנת לאפשר לאנשינו הכשרה נוספת. עורכים... תוכניות... לתפקידים שונים: שירות תובלה [בחופי הארץ]... ספינות הובלה [צי-סוחר]... בים התיכון. יחידות מחץ... לנחיתה... יחידות משמר חופים... וימאים לצי העפלה ועליה"³. "כבר מראשית 1948 נתקיימו [בעיקר ביוזמת ב-ג] דיונים והועלו הצעות לרכישת כלי שייט להקמת צי-מלחמתי"⁴. אחת התוכניות "הוגשה ע"י מפקדי היחידה הימית של הפלמ"ח [הפלי"ם]"⁵. ב- 4.2.48 המליץ יגאל ידן, קצין אג"ם במטכ"ל "הפעלה מיידית של כח המחץ הימי הקיים... ולשם בצוע התפקידים הנ"ל יש להעמיד לרשות הגדוד הימי של חטיבת המחץ את האוניות: 'דרום אפריקה' [ספינת דיג], 'דורי' [ספינת משא]... 'אבא חושי' ('הפועל') ו'טריטה' ('נחשון')... ולכפוף את כל האגודות הימיות על כליהן... לגדוד הימי"⁵. ב- 15.2.48, פרסם הרמ"א, ישראל גלילי הוראה מטעם הפיקוד העליון, המכוונת בעיקרה לכלל יורדי הים להפנות את **"כול המתנדבים לשירותים... אל חטיבת 'הבולגרים' [כינוי הפלמ"ח] אל היחידה הימית [הפלי"ם]"**.**

עד מהרה התברר, שב-ג גיבש לעצמו עמדה שונה מזו של הרמ"א, הפיקוד העליון והפלמ"ח-פלי"ם גם יחד. ב-3.3.48 קיים ב-ג התייעצות עם ישראל גלילי [הרמ"א] והרמטכ"ל, דורי, בה הוא העלה - כנראה לראשונה - את הרעיון לנתק את הפלי"ם מהפלמ"ח. התרשמותו של ב-ג היתה ש**"להפרדת כוח הים מהפלמ"ח הסכימו שניהם - להלכה בכול אופן"**. על אף ההסכמה המסויגת, החליט ב-ג עוד באותו יום להטיל על גרשון זק - מחנך וחבר מפלגתו, מפא"י - את הריכוז האדמיניסטרטיבי להקמת אגף ימי במטה הכללי. המינוי הפתיע את כול הנוגעים בדבר⁶ וגרם לעימות חריף בין ב-ג לגלילי, שניזון כמובן מהעוינות הפוליטית בין מפא"י לאחדות-העבודה ומפ"מ. ב- 12.3 הגיעו הדברים ל"פיצוץ", בפגישה שקיים ב-ג עם גלילי וידן (רמטכ"ל בפועל, עקב מחלתו של דורי) הוא קבע **"שרות ימי מיוחד, לא קשור עם שום גדוד של פלמ"ח"**. גלילי ביקש לדחות את ההחלטה ע"מ לקיים בירור מקיף בנוכחות בכירי הפלי"ם. הבירור נקבע ל-15.3, אך את תוצאותיו קבע בן-גוריון... יום קודם לכן במכתבו מה- 14 במרס 1948 לרמ"א ולרמטכ"ל: **"יש צורך דחוף להקים כוח ימי, כענף מיוחד במערכת כוחות הביטחון.. במטה הארצי יוקם אגף ימי... כול עובדי הים... יהיו כפופים לאגף הימי... הרמטכ"ל יוציא ההוראות**

¹ 'יומן המלחמה', תש"ח-תש"ט. דוד בן-גוריון, בעריכת ריבלין-אורן, עמ' 55.

² לפניו, מילא את התפקיד לתקופת מה, "קיפ"י, אריה קפלן.

³ דו"ח של יגאל אלון, מה- 5.2.48, 'יומן המלחמה', עמ' 219-221.

⁴ אליעזר טל, "מבצעי חיל הים במלחמת הקוממיות", עמ' 55-50.

⁵ מסמך ה/23 ה'דן ב'תפקידי כח המחץ הימי - בשלב הנוכחי' מה- 4.2.48.

⁶ עדותו של יגאל ידן בפני "ועדת החמישה" שהוקמה בעקבות "משבר המינויים" ביולי 48.

הדרושות. הביורור, בהשתתפות מפקד הפלמ"ח, מג"ד הגד' ה-4 וחמישה מבכירי הפלי"ם, לא שינה את החלטתו של ב-ג, שהטיל על גלילי שהוא (ולא הרמטכ"ל) "יוציא ההוראות הדרושות" לפלי"ם, בהוסיפו ש"המרכז גרשון זק ישמש - עד קביעת האגף - כבא כוח המטה".

ב-17 במרץ 1948 פרסם גלילי את צו הקמת 'השרות הימי', ששם קץ לאחריות הפלמ"ח לגזרה הימית. באשר למעמד הפלי"ם בגוף החדש, "ריכך" גלילי - שלימים התפרסם כ"אמן הניסוחים" - את כוונתו של בן-גוריון להמעיט מחשיבות הפלי"ם בקובעו: **"...יש להעביר את היחידות הימיות של הפלמ"ח...לרשות המטה הכללי, להיותן 'השרות'..."**⁷, בעוד שבן-גוריון ניסה להתעלם מהעובדה שהפלי"ם היה כח מגויס בעל ותק של כמה שנים וגרס שחבריו "עובדי הים [הס מלהזכיר את המלה פלי"ם] של הפלמ"ח" יעברו אישית ל'שרות הימי', כיתר יורדי הים שנקראו באותה עת לגיוס. גרשון זק, שאמור היה לבצע את הקמת השרות הימי, החליט בניגוד "לכוונותיו המקוריות של ב-ג" להשהות את תהליך ארגונו וגיוסו "עד אשר הפלי"ם יעבור... [כגוף מרוכז], שאמור היה להוות את הגרעין להקמת החיל"⁸.

עוד לפני פרסום הצו, ניהל גרשון זק מגעים בלתי-פורמאליים עם מפקדי הפלי"ם, אברהם זכאי וסמק ינאי ולאחר פרסומו הוא פנה ליגאל אלון, שאישר את העברת הפלי"ם ל'שרות הימי', אלא שאז התברר ש"צורכי השעה" - חודש מרץ 1948 היה הקשה ביותר בלחימה בערבים⁹ - קודמים לכוונות וצווים וכתוצאה מכך, השתבשה כליל העברת הפלי"ם ל'שרות הימי'. הגדוד הרביעי, שהפלי"ם נכלל במסגרתו, נצטוו להצטרף ל'כוח נחשון' שנועד להסיר את המצור על ירושלים. ב-28 במרץ יצא הגדוד ועמו כ-200 ימאי פלי"ם - כשתי פלוגות, בפיקודם של "אורי בנר ו'פזזה' וחלק נכבד של שכבת הפקוד הבינונית והנמוכה" - לדרכו.

גרשון זק, במעמדו כ"ראש השרות הימי", ערער על ההחלטה בפני יגאל ידן, ראש אג"ם. הערעור נדחה בשל העדיפות העליונה שניתנה למבצע¹⁰. "הפלי"ם, שלפי מגמתו וייעודו הטבעיים צריך היה להוות את עמוד השדרה של הכוח הימי החדש - לא זכה לכך בשלמותו... [באפריל 48 הושלמה העברת] "שרידי הפלי"ם" [כ-130 איש]... ומטה הפלוגה ומפקדים בכירים אחרים¹¹ והם הוו, בתחילה, את הפקוד הבכיר של מטה חיל הים"¹². עד למעבר ל'שרות הימי', המשיכה קבוצה זו לעסוק בהיערכות המתסכלת להורדת מעפילים¹³ ופה ושם גם בפעילות קרקעית. בסוף מרץ 1948 הוטלה על סמק, מפקד הפלי"ם, משימה שנועדה לסכל העברת משלוח נשק לערבים באמצעות ספינה איטלקית בשם 'לינו', שהובילה 8.000 רובים ותחמושת לנמל בירות (מבצע 'שלל 1'). למטרה זו נחכרה בנמל חיפה¹⁴ ספינת הדיג 'דרום-אפריקה' והיא אוישה ע"י צוות אנשי פלי"ם, בפיקודו של רב חובל ג'וקי אפשטיין. בליל 1-2 לאפריל חמקה הספינה מנמל חיפה ובדרכה להצבת מארב בין איי הדודקאנז היא העלתה ב'שדות ים' כ-20 לוחמי פלי"ם על נשקם. לאחר כמה ימי הפלגה בוטלה המשימה, משום ש'לינו' נכנסה לנמל איטלקי וחבלני הפלי"ם, יוס'לה דרוור ובני קרביץ, נערכו להטבעתה בנמל בארי (10.4.48 - מבצע 'שלל 2').

בדרכה חזרה לחיפה, נתבשר סמק ינאי, מפקד הכוח, על העברת 'דרום אפריקה' וצוותה ל'שרות הימי'

⁷ . הציטוטים המקוצרים, הינם מ'יומן המלחמה', עמ' מ-275 עד 300.

⁸ . סמק ינאי, "מהפלי"ם לחיל הים", מסמך מה-18 ביוני 1997. וראיון עם ג. זק ב-12.3.85, עמ' 93-97.

⁹ . לימים כונה ע"י היסטוריונים "משבר מרץ".

¹⁰ . 'יומן המלחמה', ב-ג, עמ' 330 - 31.3.48 .. כרגע יש שאלה אחת בוערת... המלחמה על תחבורה

לירושלים... נפילת ירושלים העברית עלולה להיות מכת-מוות לישוב... ויש לקחת כל האנשים... ולשלוח... לדרך..."

¹¹ . בכירים רבים הצטרפו בשלבים מאוחרים יותר (כמו יוחאי בן נון, יוס'לה דרוור, דוד'לה בן חורין) והיו גם כאלו שהצטרפו לחטיבות הפלמ"ח.

¹² . "מבצעי חיל הים במלחמת הקוממיות", אליעזר טל. הוצאת מערכות 1964, עמ' 59.

¹³ . 8 הספינות שהגיעו מינואר ('ל"ה גיבורי גוש עציון') עד סוף אפריל 1948 ('נחשון') נתפשו ע"י הצי הבריטי.

¹⁴ . נמל חיפה היה בשליטה בריטית עד 30 ביוני 1948.